

Capítol 15.4: La baixa densitat residencial i l'estil de vida suburbà

Evolució dels locals de cinema a Catalunya segons tipologia de sala (monosala, multisala, multiplex), 1989-2003

Figura 15.4.1

*Dades bàsiques. Locals de cinema segons tipologia de sala i butaques per 1000 habitants
Municipis de la província de Barcelona*

*Localització dels locals de cinema segons tipologia de sala (monosala, multisala, multiplex), 2001-2003
Municipis de la província de Barcelona*

Figura 15.4.2

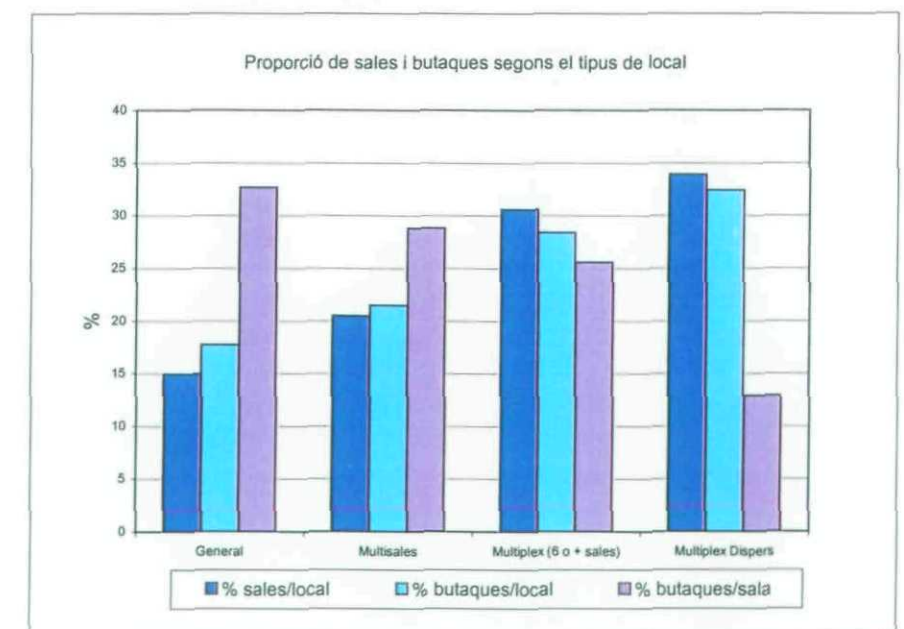
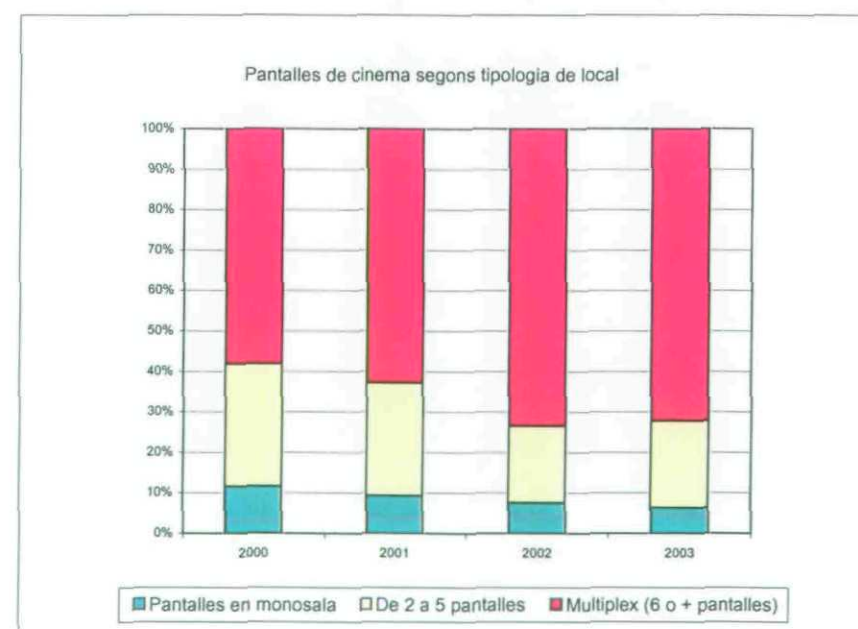
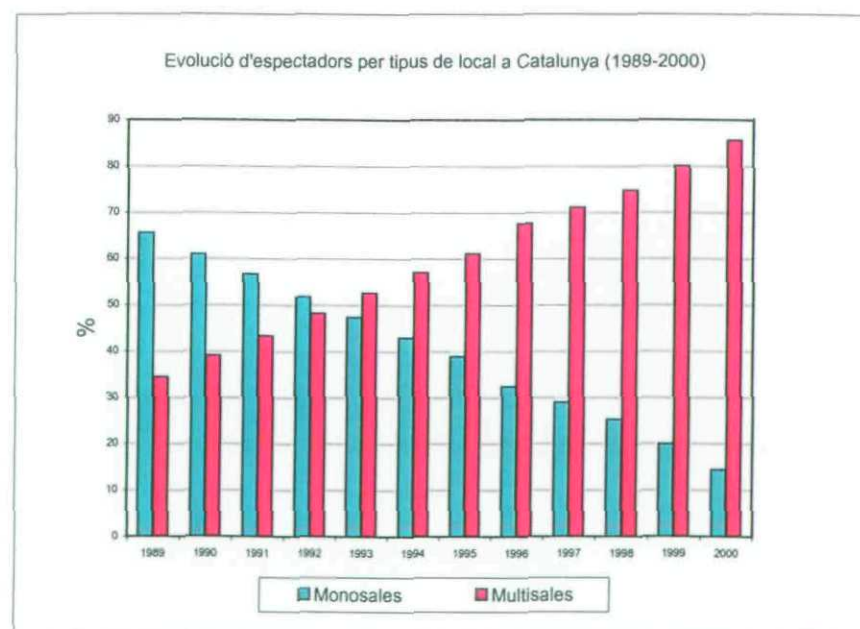
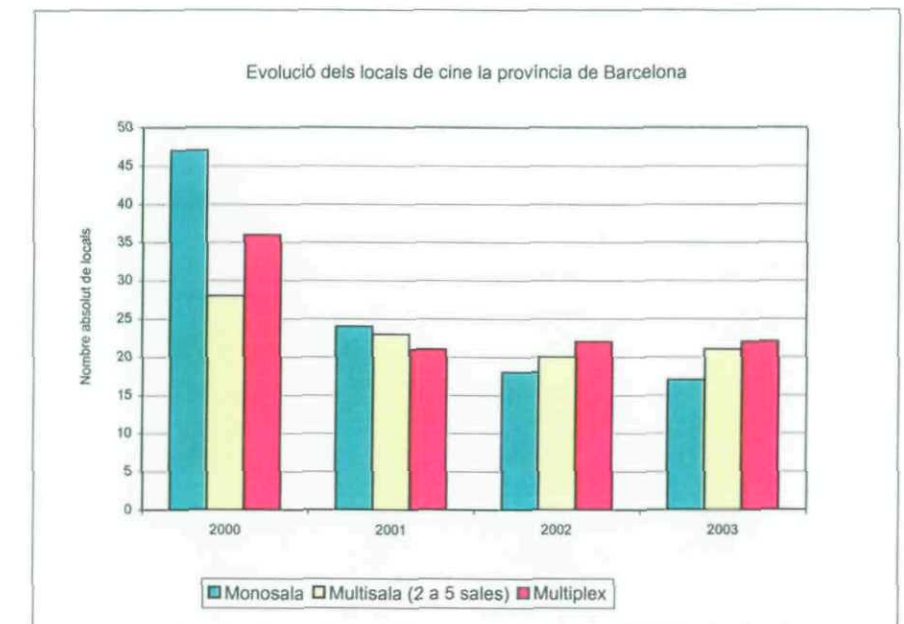
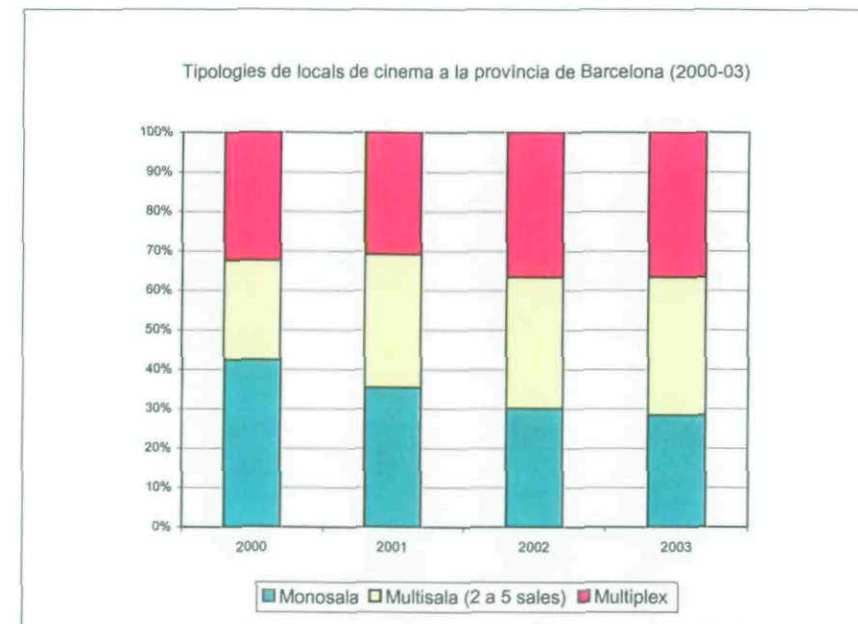
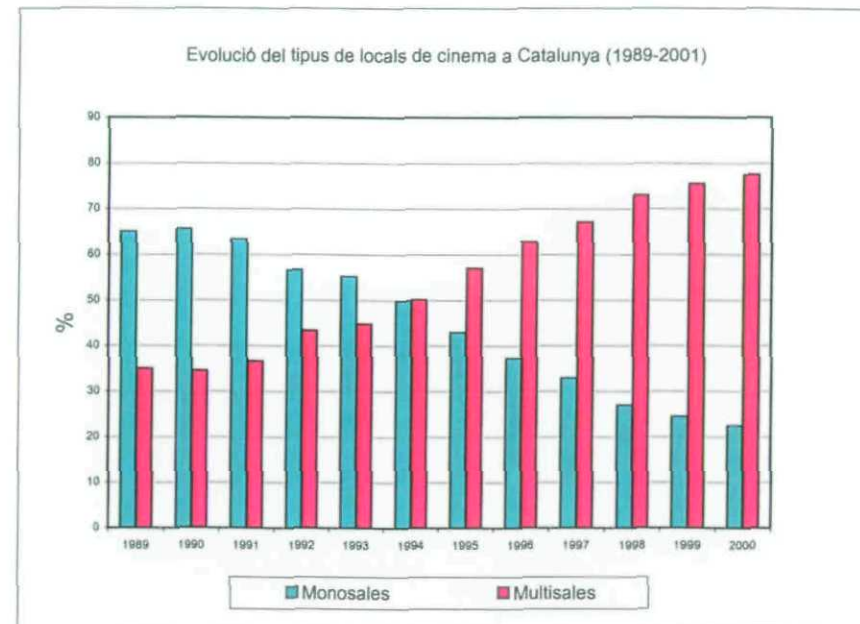
*Butaques / 1000 habitants
Pantalles en sales multiplex*

*Geografia electoral a la província de Barcelona. Distribució del vot segons tipologia edificatòria dels nouarribats al municipi de residència entre 1985-2000.
Eleccions municipals 1999. Resultats per corones metropolitanes*

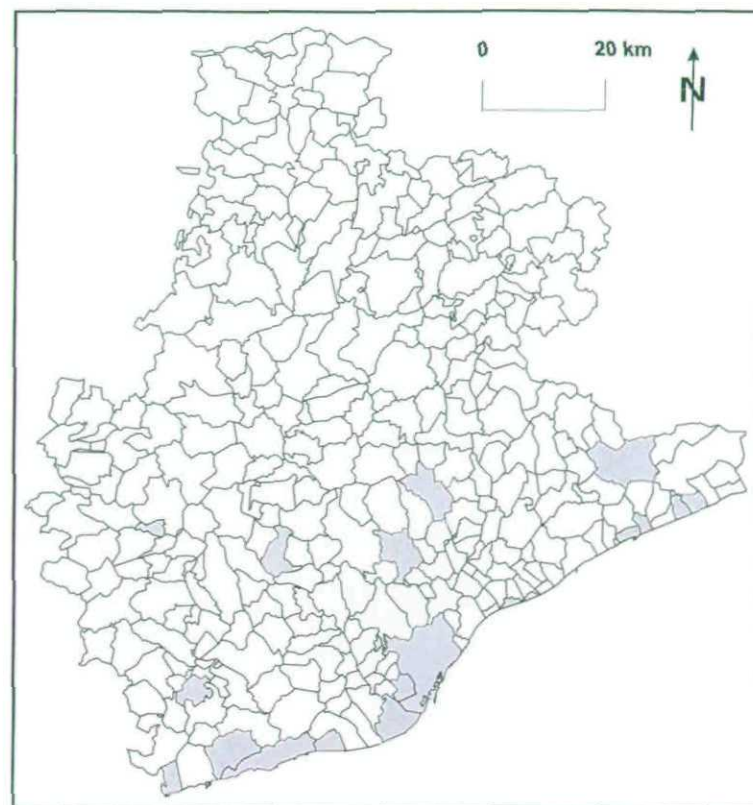
Figura 15.4.3

Figura 15.4.4

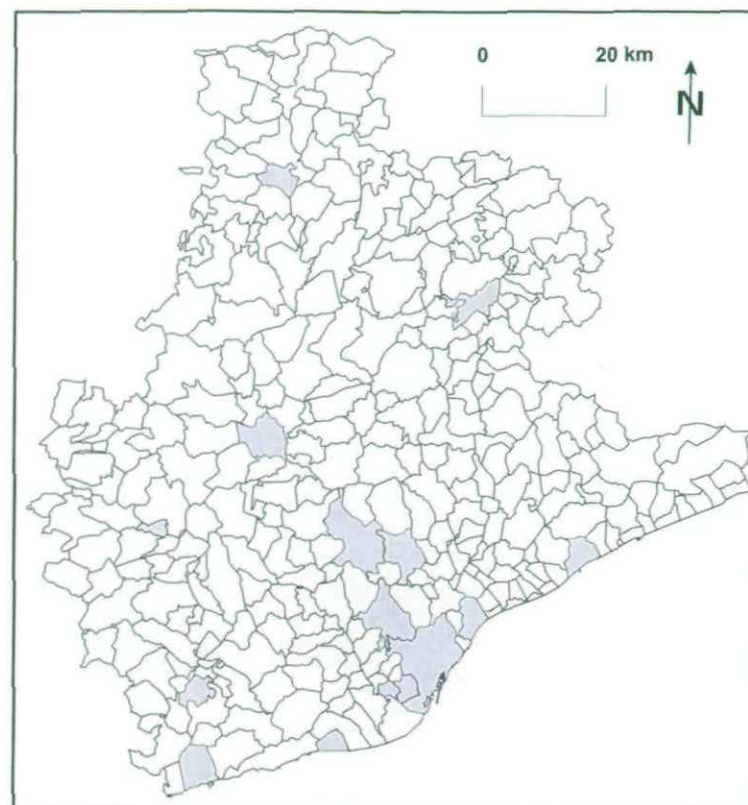
Figura 15.4.1. Evolució dels locals de cinema a Catalunya (1989-2003)

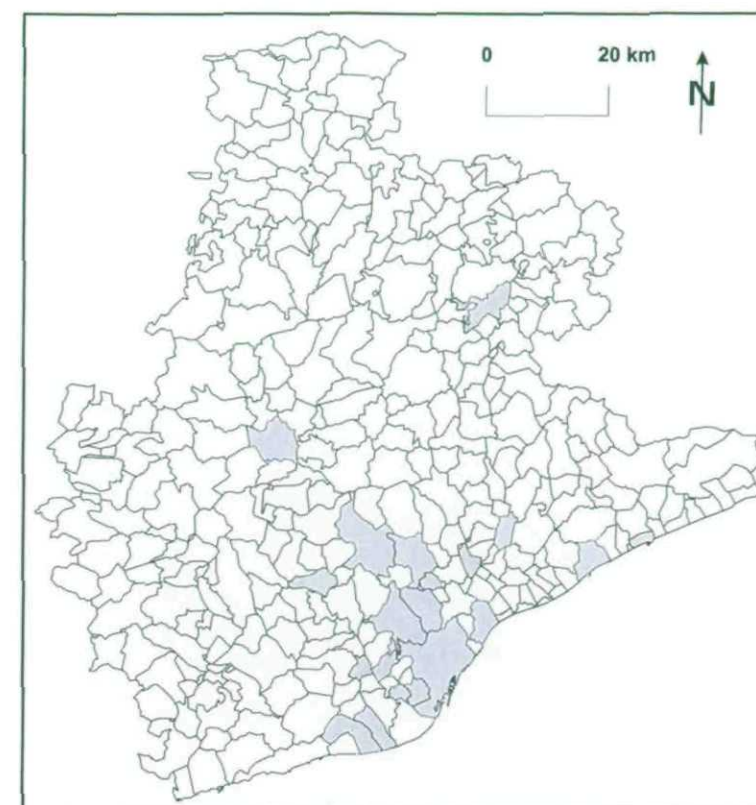
Font: elaboració pròpia a partir de Cens de Sales de Cinema (1 de març de 2003) Associació per a la investigació dels mitjans de comunicació

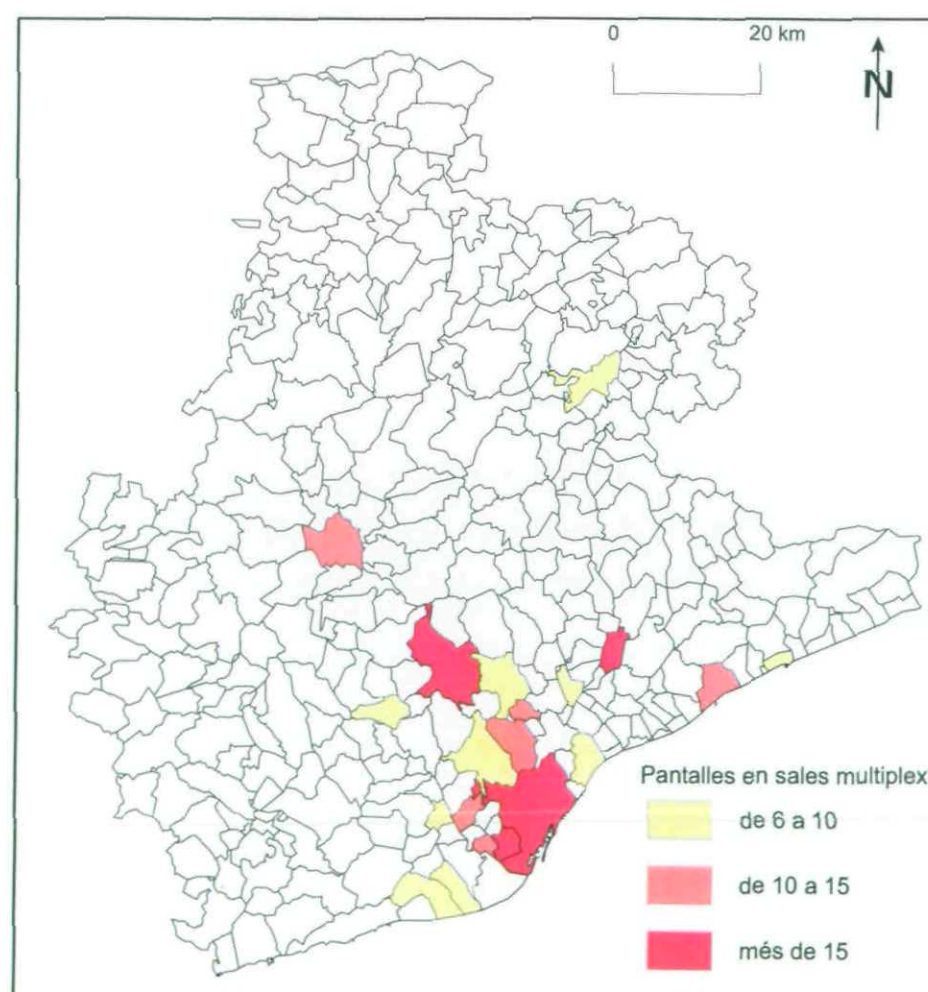
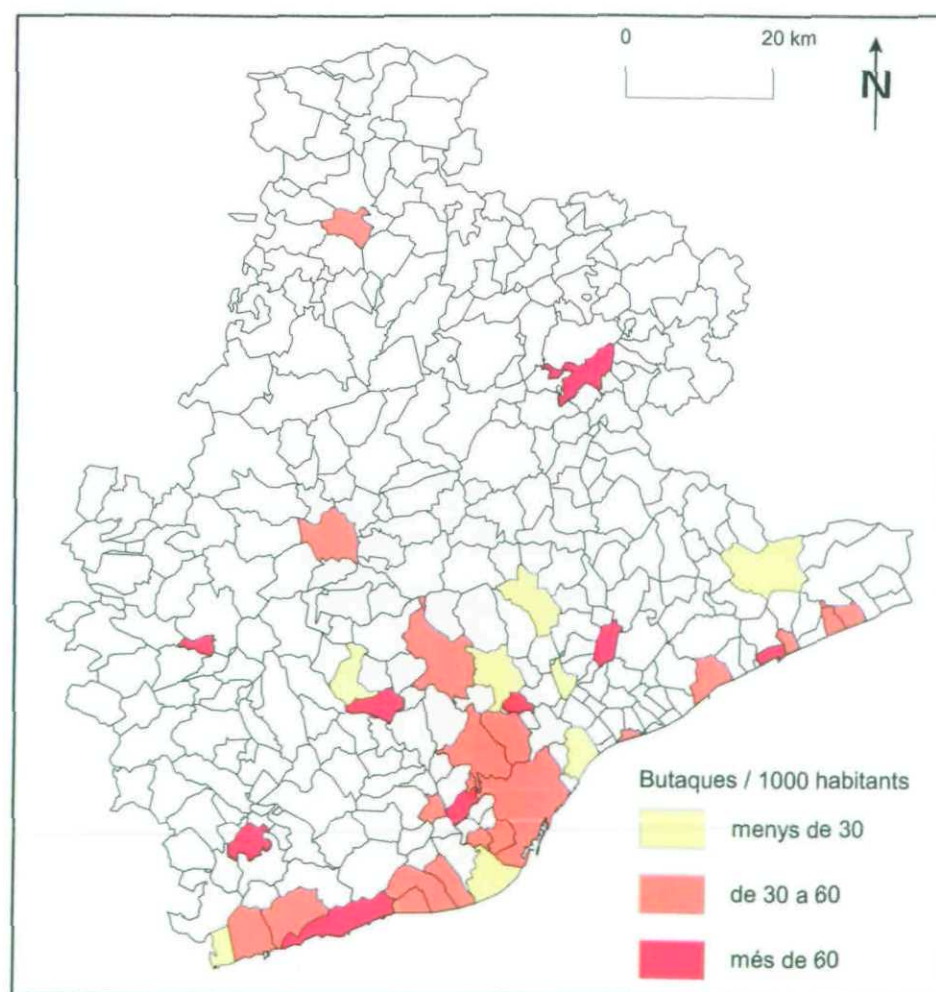
Municipis amb monosales

Municipis amb multisales (de 2 a 5 pantalles)

Municipis amb multiplex (6 o més pantalles)

Cinemes als municipis de la província de Barcelona segons tipologia de sala, 2001-2003

Font: elaboració pròpia a partir de *Cens de Sales de Cinema (1 de març 2003)* Associació per a la investigació de mitjans de comunicació

FIGURA 15.4.2

Locals de cinema segons tipologia de sala i butaques per 1000 habitants

Municipi	Població	Locals	Pantalles	Aforament	Butaques per 1000 habitants	monosala	multisala (de 2 a 5 pantalles)	multiplex (6 o més pantalles)
Abrera	8624	1	8	1445	167,6	0	0	8
Arenys de Mar	12835	2	9	1573	122,6	1	0	8
Badalona	205836	2	12	3234	15,7	0	5	7
Barberà del Vallès	26428	1	11	2322	87,9	0	0	11
Barcelona	1503884	42	209	55740	37,1	11	57	141
Berga	14678	1	2	703	47,9	0	2	0
Caldes de Montbui	13848	1	1	400	28,9	1	0	0
Calella	13694	1	1	616	45	1	0	0
Canet de Mar	10778	1	1	374	34,7	1	0	0
Castelldefels	46428	2	3	1396	30,1	1	2	0
Cerdanyola del Vallès	53343	1	11	1718	32,2	0	0	11
Cornellà de Llobregat	79979	2	18	4549	56,9	0	4	14
Cubelles	7326	1	1	175	23,9	1	0	0
El Masnou	20678	1	1	818	39,6	1	0	0
El Prat de Llobregat	61818	1	1	1180	19,1	1	0	0
Esparreguera	18290	1	1	425	23,2	1	0	0
Gavà	39815	1	10	1878	47,2	0	0	10
Granollers	53105	2	16	3220	60,6	0	0	16
Igualada	33049	2	4	2200	66,6	1	3	0
L'Hospitalet de Llobregat	239019	4	27	7914	33,1	1	4	22
Manresa	63981	2	15	3591	56,1	0	3	12
Mataró	106358	2	16	4445	41,8	0	4	12
Mollet del Vallès	47270	1	6	1030	21,8	0	0	6
Pineda de Mar	21074	2	2	1200	56,9	2	0	0
Sabadell	183788	3	15	3881	21,1	1	5	9
Sant Celoni	12700	1	1	376	29,6	1	0	0
Sant Cugat del Vallès	60265	2	13	2578	42,8	0	4	9
Sant Feliu de Llobregat	40042	2	14	2928	73,1	0	0	14
Sant Pere de Ribes	23134	2	2	1030	44,5	2	0	0
Sant Vicenç dels Horts	24694	1	7	1172	47,5	0	0	7
Sitges	19893	2	2	1850	93	2	0	0
Terrassa	173775	2	26	5932	34,1	0	2	24
Vic	32703	3	10	3564	109	0	4	6
Viladecans	56841	1	10	2193	38,6	0	0	10
Vilafranca del Penedès	31248	3	5	2271	72,7	1	4	0
Vilanova i la Geltrú	54230	1	3	1705	31,4	0	3	0
Total	3415451	100	494	131626		31	106	357

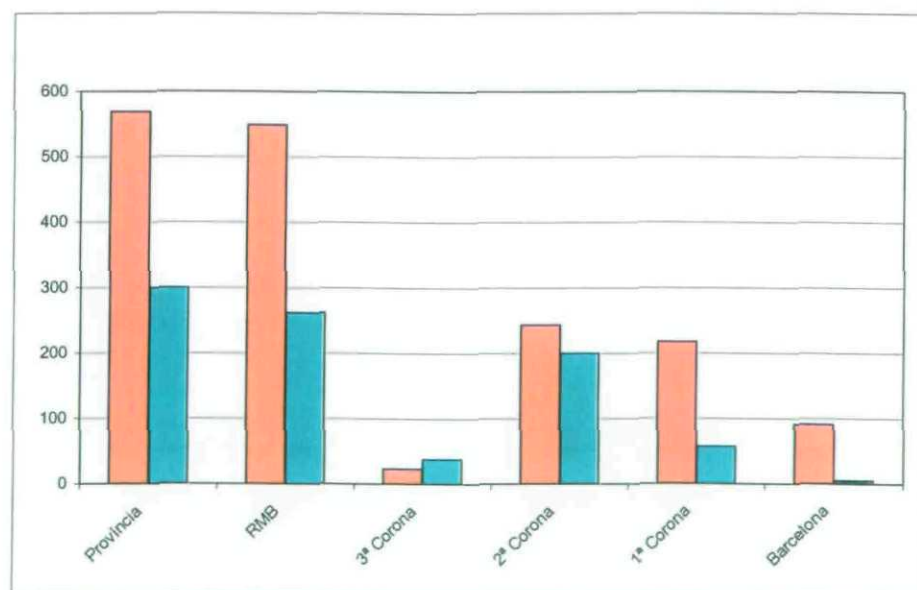
Font: elaboració pròpia a partir de *Cens de Sales de Cinema (1 de març de 2003)* Associació per a la investigació dels mitjans de comunicació

Figura 15.4.3. Eleccions municipals 1999 (nouarribats al municipi entre 1985-2000; mostra: 874 vots)

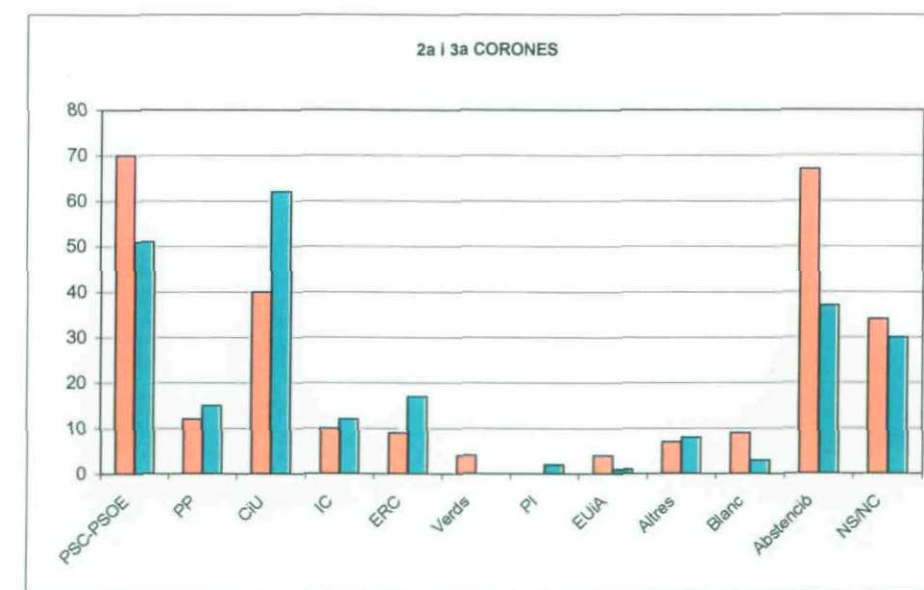
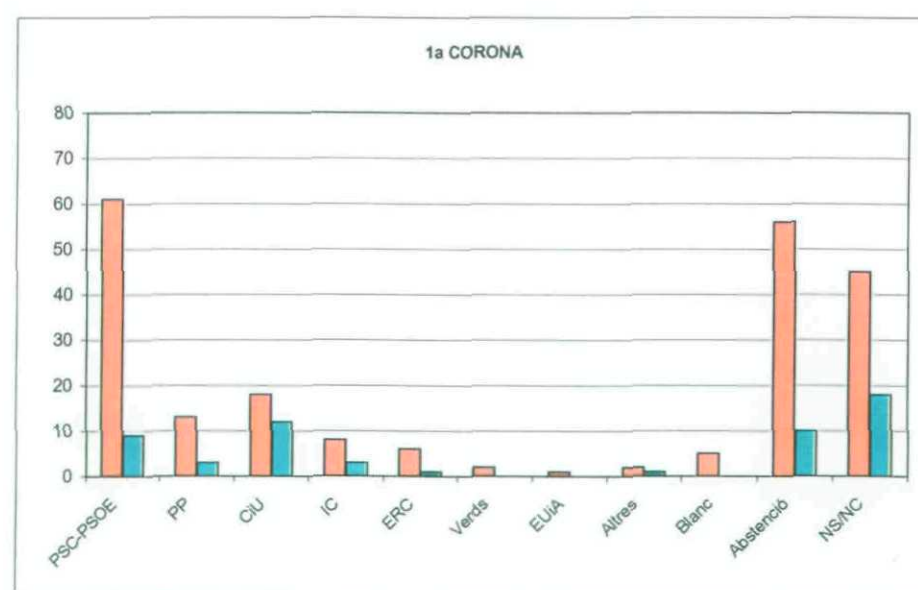
Distribució del vot segons tipologia edificatòria i partit polític a la província de Barcelona (valors absoluts)

	Barcelona		1ª Corona		2ª Corona		3ª Corona		2a i 3a corones		RMB		Província	
	Pis	Unifamiliar	Pis	Unifamiliar	Pis	Unifamiliar	Pis	Unifamiliar	Pis	Unifamiliar	Pis	Unifamiliar	Pis	Unifamiliar
PSC-PSOE	21	2	61	9	65	42	5	9	70	51	147	53	152	62
PP	3	1	13	3	12	15	0	0	12	15	28	19	24	30
CIU	13	0	18	12	36	54	4	8	40	62	67	66	76	116
IC	4	0	8	3	9	12	1	0	10	12	21	16	19	24
ERC	1	0	6	1	8	11	1	6	9	17	15	11	17	28
Verds	2	0	2	0	4	0	-	-	-	-	8	0	8	0
PI	1	0	-	-	0	2	-	-	-	-	1	2	1	2
EUlA	3	0	1	0	4	1	-	-	-	-	7	1	7	1
Altres	-	-	2	1	6	7	1	1	7	8	8	8	13	15
Blanc	4	0	5	0	9	3	0	0	9	3	17	3	18	6
Abstenció	26	0	56	10	60	31	7	6	67	37	142	41	127	68
NS/NC	13	2	45	18	30	22	4	8	34	30	88	42	64	52
Total	91	5	217	57	243	200	23	38	258	235	549	262	526	404

Distribució del vot segons tipologia edificatòria a la província de Barcelona

Distribució del vot segons tipologia edificatòria i partit polític a la província de Barcelona (valors absoluts)

Pis
Unifamiliar

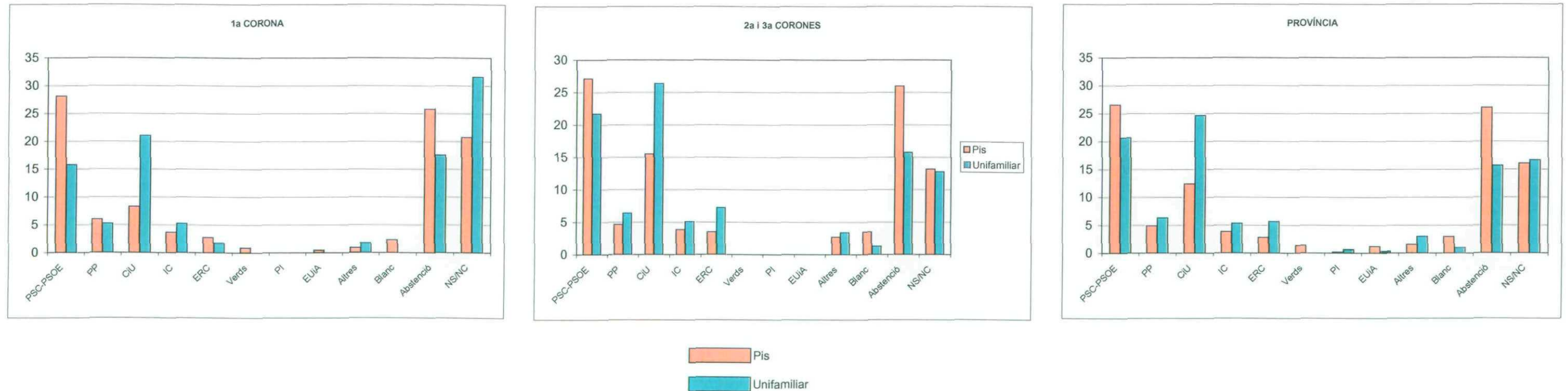
Font: elaboració pròpia a partir de les dades i creuaments de l'Enquesta de la Regió Metropolitana de Barcelona 2000, Institut d'Estudis Regionals i Metropolitans de Barcelona

Figura 15.4.4. Eleccions municipals 1999 (nouarribats al municipi entre 1985-2000; mostra: 874 vots)

Distribució del vot segons tipologia edificatòria i partit polític a la província de Barcelona (valors relatius)

	Barcelona		1ª Corona		2ª Corona		3ª Corona		2a i 3a corones		RMB		Província	
	Pis	Unifamiliar	Pis	Unifamiliar	Pis	Unifamiliar	Pis	Unifamiliar	Pis	Unifamiliar	Pis	Unifamiliar	Pis	Unifamiliar
PSC-PSOE	23,1	40,0	28,1	15,8	26,7	21,0	21,7	23,7	27,1	21,7	26,8	20,2	28,9	15,3
PP	3,3	20,0	6,0	5,3	4,9	7,5	0,0	0,0	4,7	6,4	5,1	7,3	4,6	7,4
CIU	14,3	0,0	8,3	21,1	14,8	27,0	17,4	21,1	15,5	26,4	12,2	25,2	14,4	28,7
IC	4,4	0,0	3,7	5,3	3,7	6,0	4,3	0,0	3,9	5,1	3,8	6,1	3,6	5,9
ERC	1,1	0,0	2,8	1,8	3,3	5,5	4,3	15,8	3,5	7,2	2,7	4,2	3,2	6,9
Verds	2,2	0,0	0,9	0,0	1,6	0,0	-	-	-	-	1,5	0,0	1,5	0,0
PI	1,1	0,0	-	-	0,0	1,0	-	-	-	-	0,2	0,8	0,2	0,5
EUiA	3,3	0,0	0,5	0,0	1,6	0,5	-	-	-	-	1,3	0,4	1,3	0,2
Altres	-	-	0,9	1,8	2,5	3,5	4,3	2,6	2,7	3,4	1,5	3,1	2,5	3,7
Blanc	4,4	0,0	2,3	0,0	3,7	1,5	0,0	0,0	3,5	1,3	3,1	1,1	3,4	1,5
Abstenció	28,6	0,0	25,8	17,5	24,7	15,5	30,4	15,8	26,0	15,7	25,9	15,6	24,1	16,8
NS/NC	14,3	40,0	20,7	31,6	12,3	11,0	17,4	21,1	13,2	12,8	16,0	16,0	12,2	12,9
Total	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100

Comparació dels resultats entre corones metropolitanes i resum per a la província de Barcelona (valors relatius)

Font: elaboració pròpia a partir de les dades i creuaments de l'Enquesta de la Regió Metropolitana de Barcelona 2000, Institut d'Estudis Regionals i Metropolitans de Barcelona

Conclusions de la tesi doctoral

Conclusions de la tesi doctoral

16. Cinc hipòtesis, cinc conclusions

17. Estructura metropolitana i teixits residencials. Una nova etapa en el procés d'urbanització a Catalunya

18. Epíleg

16. Cinc hipòtesis, cinc conclusions

Aquesta tesi doctoral començava amb 5 preguntes, 5 qüestions de reflexió sobre l'evolució del territori metropolità de Barcelona que s'han anat contrastant al llarg dels capítols precedents.

1ª hipòtesi: En el decurs de les dues últimes dècades s'hauria produït un canvi de model pel que fa a la producció de territori residencial a la regió i la província de Barcelona. Aquest canvi de model vindria caracteritzat pel desenvolupament intensiu – en el temps – i extensiu – en l'espai – de tipologies d'habitatge de baixa densitat.

Aquest creixement de l'habitatge unifamiliar hauria estat tan important que plantejaria una visió del territori certament llunyana de les imatges de la requalificació, la reconstrucció i del planejament ordenat que s'han proposat a tall de síntesi dels últims anys d'evolució del territori metropolità. Una imatge que s'ha contraposat a la de l'urbanisme *salvatge* que caracteritzà els creixements urbans explosius dels anys 50, 60 i 70. La urbanització pròpia dels grans conjunts habitacionals, dels polígons d'habitatge ha quedat a l'imaginari de l'urbanisme local com un moment de creixement sense planificació i amb uns resultats materials molt criticables. En canvi, els anys 80 i 90 s'han explicat des de les polítiques de reconstrucció urbana, prenent el discurs d'Oriol Bohigas a *Reconstrucció de Barcelona*, i s'han presentat sovint com una etapa de creixement controlat o no creixement en la qual les operacions de transformació urbana, canvi d'activitats i millora dels espais públics eren els trets definitoris.

Sense que aquesta imatge no sigui veritat, val a dir que correspon molt més als centres urbans que als territoris metropolitans. En ells, com aquesta tesi doctoral ha plantejat, els processos de transformació de l'espai han donat lloc a un tipus d'urbanització dispersa que es revela molt propera a una imatge de consum indiscriminat del sòl i ocupació del territori tant o més salvatge que aquella que van protagonitzar els grans conjunts habitacionals fa quaranta anys. Un tipus d'urbanisme i urbanització tan o més pobre que aquell pel que fa a l'espai públic i fins i tot molt més insostenible des del punt de vista ambiental. Plantejant així el model d'urbanització, la continuïtat en les produccions fa que es pugui parlar d'una *insostenibilitat sostinguda* en la que les produccions unifamiliars es mostren com una característica estable d'un model de territori orientat vers la producció de paisatges de baixa densitat.

Alguns capítols, com l'1, 2 i 3, pel que fa a les dades comarcals, i el 5, pel que fa a les dades municipals, van servir per contrastar aquesta primera hipòtesi a partir d'algunes dades molt clares com el fet que durant el període 1987-1989, caracteritzat com d'explosió de la baixa densitat, a 304 dels 311 municipis de la província l'habitatge unifamiliar va representar més del 45% del total d'habitatges; o que en el global del període 1987-2001, al 78% dels municipis de la província, un total de 243, més de la meitat del total d'habitatges nous construïts des del 1987 han estat cases aïllades o adossades.

2ª hipòtesi: Aquest desenvolupament tan important de les tipologies d'habitatge de baixa densitat hauria donat lloc a un territori especialitzat i morfològicament segregat en tant en quant els llocs que l'habitatge unifamiliar selecciona per localitzar-s'hi responen a un perfil molt específic.

El rànquing dels 80 municipis que més han participat en la producció provincial d'habitatges unifamiliars que s'ha mostrat al capítol 5 és en aquest sentit força explícit. Però, a banda d'aquests municipis que concentren les produccions més elevades, s'han de considerar també aquells llocs on les xifres de producció no són tan importants però que sí que han estat contribuint a la producció de paisatge de baixa densitat de forma contínua durant el període d'estudi. Algunes dades que es van mostrar al capítol 5 són força explícites: Als 137 municipis entre 1.000 i 10.000 habitants – el 45% dels municipis de la província –, i que no concentren els màxims de producció unifamiliar, més d'un 80% del parc d'habitatges construït van ser cases aïllades o adossades.

L'evolució dels parcs d'habitatge mostra així com el model de producció d'habitatges canvia a finals dels vuitanta per anar incorporant de manera força estable un coixí d'habitatges unifamiliars que es manté any rera any. Si en aquell període es pot parlar de l'explosió de l'habitatge de baixa densitat, els primers anys noranta signifiquen la consolidació de les tendències de dispersió de l'habitatge, amb uns municipis que van mantenint la producció i d'altres que s'incorporen de nou en aquest procés de dispersió dels hàbitats construïts.

3ª hipòtesi: A banda de l'especialització que resulta de l'orientació vers la baixa densitat d'una gran majoria de parcs d'habitatge existiria una subespecialització territorial en funció del tipus d'habitatge unifamiliar que es desenvolupa – aïllat o adossat – i de la superfície construïda que predomina – habitatges de més o de menys de 150 m² –.

En aquest sentit, els resultats de l'anàlisi han mostrat com existeixen territoris clarament orientats vers la producció d'habitatges aïllats de gran superfície mentre que d'altres s'especialitzen molt més en habitatges adossats de grandària progressivament més petita a mida que passa el temps. Els productes gràfics i cartogràfics dels capítols 5 i 11 són força esclaridors i permeten contrastar aquesta hipòtesi. De fet, no només es confirma el predomini de parcs edificats molt especialitzats sinó que s'han detectat diferents *perfiles d'especialització* i diferents *itineraris d'especialització residencial* en funció no només de la tipologia d'habitatge unifamiliar predominant sinó també en funció de la combinació o no amb l'habitatge en bloc.

Com l'anàlisi ha mostrat, l'habitatge en bloc es combina sovint amb l'adossat molt més que amb l'aïllat mentre que aquesta última tipologia és sinònim d'un tipus d'habitatge de gran superfície. Els diagrames triangulars del capítol 5 i la cartografia relativa als 7 perfils de parc d'habitatge que s'han plantejat al capítol 11 expliquen força bé com les tendències d'especialització territorial i de segregació morfològica han operat als municipis de la província de Barcelona durant els últims 15 anys. El fet que gairebé el 80% dels municipis presentin un parc d'habitatges clarament especialitzat i orientat vers una de les dues tipologies d'habitatge unifamiliar confirma abastament aquesta tercera hipòtesi. Dues tipologies que, segons els casos, poden ser les protagonistes absolutes de la producció o bé poden combinar-se amb l'habitatge en bloc sempre però ultrapassant el 30% sobre el parc d'habitatges nous.

4ª hipòtesi: La urbanització dispersa hauria començat en àrees específiques dels municipis més metropolitans però, amb el pas del temps, tant la saturació d'aquests espais ja colonitzats per la baixa densitat com la millor connectivitat d'espais més llunyans oferint el tipus d'ambient i paisatge que acompanya sempre com un important requeriment la producció residencial de baixa densitat, s'hauria produït una expansió de la urbanització dispersa més enllà de les fronteres metropolitanes fins al punt de caracteritzar ja el model de producció residencial de municipis poc o gens metropolitans.

Tota la cartografia a escala municipal que s'ha presentat als capítols 6 al 10, mostra clarament la confirmació d'aquesta hipòtesi. Un procés d'homogeneització del paisatge residencial que té lloc en el decurs de la dècada dels noranta i que, com es va comprovar als capítols 6 i 15, està molt en relació amb el traçat i disposició de les infraestructures viàries que han anat deixant amb cada nova variant o ampliació de la xarxa bàsica una munió de clapes d'urbanització dispersa.

Diferents generacions d'habitatge de baixa densitat apareixen així formant part del mateix sistema territorial que combina baixa densitat residencial amb una alta intensitat en l'ocupació del territori: els habitatges aïllats de gran superfície de finals dels vuitanta a municipis del Maresme i l'Ordal; els habitatges adossats de gran superfície, primer, i de superfície més petita, més tard, als caps de comarca i ciutats importants de la regió metropolitana com Terrassa, Castelldefels o Sant Quirze del Vallès; els habitatges adossats de superfície petita que han anat colonitzant el litoral del Maresme i Baix Llobregat-Garraf; o els habitatges aïllats i, sobretot, adossats de més de 150m², responsables de l'augment del parc unifamiliar a les àrees que envolten els caps de comarca menys metropolitans com Igualada, Manresa o Vic. Tots ells representen una generació d'habitatges nous que en 15 anys han modificat l'estructura dels parcs d'habitatge que fins ara s'explicaven pel clar predomini de l'habitatge en bloc i les edificacions en trames urbanes compactes.

5ª hipòtesi: L'especialització morfològica del territori aniria de la mà d'una segregació social de l'accés al mateix que es tradueix a partir de les fronteres que els preus de l'habitatge suposen entre la població. Mentre que l'habitatge aïllat seria una tipologia edificatòria a l'abast de poques famílies i, per tant, molt filtrada socialment, l'habitatge en bloc i també l'habitatge adossat presentarien una situació més flexible i diversificada. Així, es produiria un accés diferit a l'habitatge unifamiliar de tipologia adossada pel que fa a un grup de població molt important que no pot accedir a l'habitatge aïllat però tampoc no acaba vivint 'en compacte': a causa de l'elevat preu de l'habitatge als centres urbans i a l'avantatge comparatiu que suposen els preus més barats de l'habitatge fora d'aquestes àrees més urbanitzades i centrals, aquestes famílies de renda mitjana i mitjana-baixa acabarien litigant a mercats d'habitatge suburbans on la presència important de l'habitatge de baixa densitat faria canviar les opcions de compra inicials de l'habitatge en bloc a l'habitatge adossat de menor superfície.

La confirmació d'aquesta última hipòtesi permetria parlar d'un accés diferit a l'habitatge adossat de menor superfície, i, per tant, més accessible, fins i tot més que l'habitatge en bloc que s'ofereix a molts centres urbans. Això situaria l'explicació de la suburbanització fora de l'àmbit de les preferències, eleccions individuals i discursos culturals que moltes vegades s'han proposat com l'explicació més plausible de l'expansió de la urbanització dispersa. Una explicació vàlida, si es vol, per al cas dels desplaçaments de famílies afluentes de més de 40 anys a l'habitatge unifamiliar des dels anys vuitanta i primers noranta, però clarament insatisfactòria en el cas de la resta de famílies d'edat més jove i menys recursos que també són protagonistes de la suburbanització, sobretot durant la dècada dels noranta. La confirmació de la hipòtesi situaria, en canvi, l'explicació d'una part important de la urbanització dispersa en el terreny de l'accessibilitat diferencial a l'habitatge en funció de l'esforç econòmic que, en termes comparatius, pot ser major o menor segons els municipis. Plantejaria, així doncs, el paper dels preus de l'habitatge com a motor de la suburbanització molt més que no pas les preferències i voluntats de voler viure fora ciutat, almenys pel que fa a les poblacions menys afluentes que abans s'han esmentat.

L'anàlisi que s'ha presentat al capítol 14 ha demostrat primer l'existència de clares diferències pel que fa a l'esforç econòmic necessari per litigar als parcs d'habitatge creats durant la dècada dels noranta segons els municipis. Mentre alguns municipis s'han revelat com clarament inaccessibles hi ha un grup de municipis que han atret població a partir dels seus preus de l'habitatge més baixos i estables. L'anàlisi detallat de les magnituds de producció i de l'estructura dels parcs d'habitatge dels municipis més accessibles ha mostrat clarament com en la majoria de casos, l'oferta assequible en quant als preus de venda de l'habitatge nou es corresponien amb uns parcs d'habitatge nou caracteritzats pel clar predomini de l'habitatge de menys de 150 m². Un habitatge que no només és plurifamiliar sinó que també és adossat. Al mateix temps, l'habitatge aïllat gran queda certament subrepresentat. Els casos més significatius han estat municipis de segona corona metropolitana localitzats majoritàriament al Baix Llobregat i al Vallès: Castelldefels, Sant Boi de Llobregat, Viladecans, Vilanova, Cerdanyola, Granollers, Mollet del Vallès, Sabadell i Terrassa.

Tot i el reduït nombre de casos significatius, es pot afirmar que en el cas d'aquests municipis, existeix una coincidència entre la major accessibilitat familiar a l'habitatge i un tipus de parc edificat on els habitatges adossats de menor grandària són molt importants. La coincidència temporal entre les produccions adossades i l'estabilització dels preus va també en la mateixa direcció.

És clar que la confirmació absoluta d'aquesta hipòtesi exigiria comptar amb una millor sèrie de preus de l'habitatge i un nombre molt més ampli de casos. No obstant això, els resultats obtinguts i la gran representativitat dels casos sobre els quals s'ha treballat permeten contemplar l'existència d'un accés diferit a l'habitatge adossat per part de famílies de renda mitjana i mitjana-baixa com una possibilitat molt clara i amb gran poder explicatiu d'alguns processos de suburbanització. Unes famílies que fan una tria de l'habitatge molt filtrada pels avantatges comparatius de comprar habitatge a un lloc o a un altre i que acaben litigant a mercats d'habitatge on la major presència de l'habitatge adossat explica que acabin vivint en dispers quan aquest no era l'objectiu inicial.

La confirmació d'aquesta última hipòtesi incideix en la urbanització dispersa com causa de segregació social i deixa fora de lloc qualsevol possible absentisme per part de la política territorial vers les causes de la suburbanització doncs aquestes no es refereixen únicament a factors de caire cultural i vinculats a la percepció de l'habitatge sinó que tenen molt a veure amb el funcionament dels mercats de compra i els llindars d'accessibilitat de les famílies als parcs d'habitatge, tant nous com ja existents, dels centres urbans i les trames de ciutat compacta.

17. Estructura metropolitana i teixits residencials. Una nova etapa en el procés d'urbanització de Catalunya

Com s'ha anat plantejant amb els diferents productes gràfics i cartogràfics, l'anàlisi de la producció residencial segons les tipologies edificatòries il·lustren un canvi de model en relació a les característiques de la producció residencial, al menys pel que fa a tres aspectes concrets:

- les tipologies protagonistes dels majors creixements, amb molts fragments de territori especialitzats en la producció d'habitatges unifamiliars.
- l'escala de les produccions, amb un salt quantitatiu molt important l'any 1987, al menys comparant amb els dos anys anteriors pels quals existeix informació sobre tipologies edificatòries, 1985 i 1986. Un moment de concentració molt forta de les produccions unifamiliars que correspon al trienni 1987-1989 i que s'observa, sobretot, a les xifres de la producció adossada.
- Els dominis de l'expansió de l'espai residencial, amb l'emergència de paquets de territori i corredors de creixement que es configuren com un domini clar de l'habitatge unifamiliar.

Aquesta nova etapa del procés d'urbanització a Catalunya es caracteritza, així doncs, per pautes de dispersió residencial i per la construcció a nivells elevadíssims de tipologies edificatòries de baixa densitat. Per tant, com s'ha dit abans, lluny de les imatges de l'estancament, la transformació i la regeneració urbanes que van acompanyar l'explicació del creixement urbà durant la dècada dels vuitanta i primers noranta, aquesta tesi ha palesat com el que ha succeït, en realitat, ha estat un creixement físic del territori residencial tant o més explosiu que el que va caracteritzar l'evolució de les ciutats i perifèries metropolitanes de la província de Barcelona a les dècades anteriors.

Son, així doncs, els habitatges adossats els 'polígons d'habitatge' del moment actual?

Segurament no, però en termes de consum de territori i de generació de dinàmiques d'urbanisme insostenible es podria fer una comparació força interessant. Segurament, el que quedaria clar seria la constatació d'una triple transició pel que fa al model territorial desenvolupat durant les dues últimes dècades als entorns urbans de la província de Barcelona.

La primera transició es refereix al paper important desenvolupat per les 'restes comarcals' en el creixement de les tipologies unifamiliars. Més en concret, doncs les restes comarcals de la província són molt diverses, parlariem més aviat del paper important i clau dels municipis mitjans i petits en la configuració de l'expansió de la urbanització. Sense que les ciutats importants deixin de produir habitatge no només plurifamiliar sinó també de baixa densitat – sobretot i com s'ha dit pel que fa a les tipologies d'adossat –, emergeixen un seguit de territoris de segona i tercera corona com contenidors privilegiats per l'expansió de la baixa densitat residencial i els usos del sòl i dinàmiques residencials i metropolitanes que l'acompanyen. El llindar que diferencia aquests territoris és la frontera dels 10.000 habitants.

La segona transició fa referència a un aspecte morfològic clau i es podria definir com "de l'habitatge plurifamiliar a l'unifamiliar" o, en termes més tipològics, "del bloc d'habitatges a la casa unifamiliar". No es vol plantejar amb això que l'habitatge plurifamiliar, no s'hagi desenvolupat. Ans al contrari, precisament un dels elements més interessants que han resultat de l'anàlisi es refereix a les especialitzacions plurifamiliars en alguns moments i llocs i també a com aquest tipus d'habitatge s'ha anat combinant amb la producció unifamiliar. Es vol fer referència a l'autèntica eclosió que les tipologies unifamiliars, i sobretot, adossades, han suposat a la regió metropolitana des de finals dels anys vuitanta i com aquest 'boom' de les tipologies unifamiliars ha continuat amb menor intensitat però amb una clara constància al llarg de tota la última dècada. El que es detecta en el moment actual no és, en tot cas, el final d'un cicle de producció de baixa densitat sinó la saturació relativa d'uns espais especialitzats en la producció de tipologies de baixa densitat i el desplaçament d'aquestes dinàmiques a d'altres indrets més llunyans fora del que és la regió metropolitana.

La tercera transició fa referència al contingut territorial que tot model d'urbanització té com a referent i es podria definir com "de la ciutat concentrada a la urbanització dispersa". Tampoc es vol plantejar, ni molt menys, la desaparició de la ciutat concentrada o "compacta" a la regió metropolitana. Ans al contrari, si alguna cosa defineix la xarxa urbana a la regió és la presència d'un conjunt força vertebrat de subcentres metropolitans d'importància amb característiques morfològiques i funcionals molt més properes a la idea de compacitat que a la de dispersió pel que fa a les condicions i atributs de la urbanització. El que es vol posar de manifest és que ha emergit un model d'urbanització que, si bé no es nou al territori català, si que mai s'havia desenvolupat amb les condicions d'intensitat i acceleració que han caracteritzat el període d'estudi.

Aquest canvi d'escala pel que fa a la triple vessant urbana, morfològica i funcional del fet metropolità s'ha il·lustrat en aquesta tesi a partir de l'anàlisi de les dades de producció d'habitatge a la província de Barcelona i el que es mostra és un model d'expansió de l'espai residencial ben llunyà de les imatges de la compacitat urbana i, així mateix, clarament en desacord amb dos idees que han articulat tradicionalment el discurs sobre l'expansió de la ciutat densa:

- El creixement urbà té lloc per concentració i es localitza a les ciutats més grans i centrals. És a partir de processos lineals d'extensió, expansió i colmatació que s'articulen els teixits urbans i residencials.
- Com a conseqüència d'això, el territori urbà s'articula a partir de la clara diferenciació entre centres, els llocs del creixement i la dinàmica urbana, i perifèries, els llocs al marge dels processos intensius d'urbanització i de transformació del paisatge.

La regió de Barcelona és un territori que s'ha explicat en funció d'aquestes dues premisses i que actualment està experimentant un procés de transició territorial en el qual, l'evolució del territori residencial n'és una peça important. El que els nous paisatges de baixa densitat posen de manifest és el nou paper de les ciutats intermèdies, municipis petits i mitjans. Així, els llocs de major dinàmica urbana en termes de construcció d'habitatges des del 1987 no han estat les ciutats més grans sinó els municipis entre 10.000-50.000 habitants. En aquestes ciutats intermèdies, la producció d'habitatges (127.322 unitats) va superar àmpliament el parc construït als centres urbans de major dimensió (els 59.180 habitatges dels municipis entre 50.000-100.000 habitants i les 107.918 dels municipis per sobre dels 100.000).

El que els múltiples fragments de territori dispers plantegen, així doncs, és un canvi pel que fa a les maneres de definir que és o no ciutat i com les ciutats mediterrànies estan evolucionant adoptant formes de creixement noves si més no pel que fa a l'escala de la seva implantació al territori. Al mateix temps, aquest procés de canvi territorial ha tingut com a conseqüència una especialització de l'espai residencial: les promocions de casetes aïllades i adossades no només han colonitzat l'espai dels municipis més petits i mitjans, que han orientat els seus parcs edificats en aquesta direcció, sinó que també s'han multiplicat a les perifèries de molts municipis grans en funció dels requeriments que l'habitatge de baixa densitat cerca: bona accessibilitat i entorns urbans ben qualificats – en termes d'espai lliure i de proximitat a zones naturals o, al menys, menys urbanitzades –. Es tracta d'un tipus de creixement que conjumina elements molt propers a l'anomenat *sprawl* de la *ciutat americana* però en un context ben diferent. Un escenari caracteritzat per dos factors:

- En primer lloc, aquest creixement suburbà lligat a la producció de tipologies d'habitatge de baixa densitat ha tingut lloc de manera molt accelerada en un període de quinze anys, des de mitjans dels anys vuitanta. Un creixement, per tant, que ha esdevingut en l'absència, o potser en part debut a l'absència, de decisions de planificació territorial a llarg termini i de tipus global.
- En segon lloc, aquesta expansió sense precedents dels hàbitats de baixa densitat s'ha produït sobre un territori que és molt menys extens i, per tant, les conseqüències en el mitjà i llarg termini poden ser radicalment diferents que en el cas del típic creixement suburbà de les ciutats nord-americanes.

18. Epíleg. El futur urbà dels paisatges sense densitat

"Podria viure... sense calendari ni rellotge. Quan em desperto, mig atordida, se que el dia comença per que puc veure les llums vermelles dels cotxes que s'allunyen cap a la ciutat, i se que el dia s'acaba quan veig les llums blanques dels cotxes que retornen.

I com saps si es dissabte o diumenge?

Per que en aquests dies, no n'hi ha de cotxes, sinó homes vestits d'esport comprant el pa i el diari."

Félix Bayón, *Adosados* (1995)

Com projectar doncs una imatge de futur per a aquests nous territoris residencials? Com plantejar-se el futur urbà de les ciutats i poblacions de la regió i la província de Barcelona?

Aquestes noves àrees residencials suposen, en el context de les ciutats mediterrànies, un tipus de urbanització clarament anti-ecològica i fins i tot molt més insostenible que el model de ciutat densa i compacta contra el qual intenten aparèixer com una alternativa. En aquest sentit, la multiplicació dels paisatges de baixa densitat suposa riscos clars en, al menys, dues direccions:

En primer lloc, aquests nous barris de cases adossades i aïllades són insostenibles des del punt de vista ambiental. Una insostenibilitat urbana que resulta dels elevats consums de territori que comporta aquest tipus d'urbanització⁹¹. Cal destacar al menys tres elements: el consum de sòl directe, l'exacerbació en l'ús de l'automòbil i el creixent consum de recursos naturals.

Un consum de sòl que deriva, òbviament, de les característiques físiques i tipològiques d'aquesta mena d'habitatge però, sobretot, de la galeria de nous usos del sòl que apareixen acompanyant la baixa densitat residencial. Caldria destacar-ne dos de principals: d'una banda, les infraestructures viàries per a l'ús de l'automòbil, com ampliacions i connexions a la xarxa bàsica i a les autopistes, les *benzineres-botiga* o les ja molt conegudes *rotondes*, repetides indefinidament a tants fragments del territori metropolità català. D'altra banda, els usos del sòl que caracteritzen el paisatge de la dispersió i la vida suburbana, com els centres comercials, lúdics i d'oci, amb el cas particular de les sales multicinemes en clara expansió com s'ha vist al capítol 15.

És també una insostenibilitat que deriva de l'ús indiscriminat de l'automòbil. Per a explicar aquest fenomen, i a part de l'increment important en el parc de vehicles durant els últims anys cal considerar dos factors:

- D'una banda, s'ha de tenir en compte que els mercats de treball i de residència s'han reestructurat a escala metropolitana, és a dir, que els llocs de residència i de treball han deixat d'estar confinats dins dels límits administratius de cada municipi.
- D'altra banda, no s'ha d'oblidar que els barris de baixa densitat gaudeixen d'una bona connexió i accessibilitat a la xarxa de carreteres molt més que no pas a la de transport públic i els seus habitants treballen de forma majoritària a un lloc diferent⁹².

⁹¹ Com ja es va comentar al capítol d'introducció dedicat a les qüestions preliminars, el sòl urbà a la regió metropolitana de Barcelona va créixer a un ritme molt important durant el segle XX però, especialment, durant les dues últimes dècades: Així, al 1880, de les 323.000 hectàrees que integraven el territori de la regió, 1.763 estaven urbanitzades. El sòl urbà havia crescut fins a 21.482 ha al 1972 i, vint anys més tard, ja es comptaven 45.000 hectàrees, al 1992. En altres paraules, la regió metropolitana de Barcelona va consumir més sòl a l'últim quart de segle que durant tota l'evolució anterior amb un ritme mitjà de consum de 1.000 ha anuals, equivalents a 3 ha per dia.

⁹² En el cas de la Regió Metropolitana de Barcelona, al 1990, el 35,6% de la població treballava en un lloc diferent al lloc de residència. Deu anys més tard, al 2000, les persones habitant i treballant a llocs diferents representaven ja el 47,6% de la població metropolitana.

De fet, un tipus d'estructura del poblament i la urbanització articulada sobre la dispersió i la multiplicació dels entorns residencials fa molt difícil servir amb transport públic eficient la elevadíssima mobilitat que en resulta de la necessitat d'accedir a serveis que no estan al mateix lloc de residència. En altres paraules, en un context de dispersió, els itineraris de mobilitat es multipliquen i assoleixen una variabilitat tant important que fa que, en moltes ocasions, l'automòbil sigui la única manera eficaç i eficient de resoldre les necessitats individuals de transport. Tal i com ho mostra la última Enquesta de Mobilitat per al 2001-2002, la prevalència de l'ús del transport privat sobre el públic és molt clara en el moment que ens situem fora de les ciutats més grans, precisament on s'ha concentrat el parc d'habitatges unifamiliars. En el cas del Baix Llobregat, per exemple, fins a un 43% dels desplaçaments totals que es produeixen a la comarca es fa en transport privat mentre que únicament el 20,2% es fa en transport públic⁹³.

En termes ambientals, els riscos més seriosos però tenen relació amb l'elevat i creixent consum d'energia, aigua i altres recursos: les noves tipologies d'habitatge unifamiliar sovint s'ofereixen incloent-hi jardins i piscines privades o comunitàries, la qual cosa contribueix a exacerbar problemes d'abaratiment i també de pol·lució. El capítol 15 va afegir algunes evidències en aquest sentit.

En segon lloc, a banda d'aquests problemes de tipus funcional i ambiental cal afegir-ne una sèrie de riscos de tipus social i cultural que tenen a veure amb la mínima complexitat i la manca de diversitat urbana pròpies d'aquestes noves àrees residencials. En efecte, la forma urbana que resulta de la urbanització dispersa es caracteritza per la seva extrema simplicitat. És, en aquest sentit, clarament urbanal. Però aquesta manca de complexitat de la trama urbana va acompanyada d'una simplicitat pel que fa a l'estructura social d'aquests nous barris. Les promocions de cases aïllades i adossades estan habitades per un tipus de població molt específic: llars integrades per parelles amb un perfil comú pel que fa als nivells d'instrucció, hàbits de consum i estils de vida. Aquesta manca de diversitat social representa un canvi molt important pel que fa a uns dels atributs que històricament han caracteritzat les ciutats mediterrànies compactes. No es tracta d'un assumpte banal: considerant la ciutat en termes socials, la manca de diversitat humana significa la simplificació de la ciutat entesa com un complex entramat de relacions.

El resultat és una ciutat habitada per *iguals*, viscuda de forma similar independentment del territori de residència. En altres paraules, el tipus d'experiència urbana que caracteritza els entorns de baixa densitat del Baix Llobregat diferiran molt poc de la que pugui tenir-se habitant en un barri de cases adossades o aïllades al Vallès Oriental, al Bages o el Baix Penedès. Aquesta és la millor expressió del risc que suposen per la ciutat els processos d'*urbanalització*. Davant d'aquest procés gradual d'homogeneïtzació dels entorns urbans no s'ha d'oblidar un fet molt clar: les ciutats mediterrànies han estat concebudes i encara són considerades com una reserva de diversitat urbana en funció de la seva típica imatge de densitat constructiva, complexitat urbana i diversitat social.

Sens dubte, el gran repte de futur per les ciutats de la província de Barcelona serà repensar l'escenari dispers creat durant els últims quinze anys per a intentar introduir-hi elements de diversitat i complexitat. L'absència de densitat no necessàriament ha de portar a la simplicitat i a la reducció dels atributs urbans. La munió d'espais urbanitzats de forma dispersa són un territori que, a hores d'ara, resta *sense discurs* des del punt de vista del planejament, del disseny urbanístic i d'elements urbans tan bàsics com l'espai públic. Un tipus d'entorn urbà on no són vàlides les fórmules d'intervenció normalment utilitzades als centres urbans compactes i on, fins ara, les propostes urbanístiques s'han limitat a lectures temàtiques d'elements morfològics de la ciutat del segle XIX com el carrer, la plaça o el parc.

Fer ciutat de la urbanització, conferir a la transformació física del territori els continguts socials i culturals de la ciutat seran condicions obligades per pensar un futur urbà fet de presents *sense densitat*.

Com aquesta tesi ha proposat, els espais de la urbanització dispersa, els territoris de la dispersió constitueixen una seqüència discontinua de paisatges *urbanals*. Són els paisatges estandaritzats i replicats amb independència del lloc, propis i característics de la *urbanalització*.

Però potser la millor metàfora per descriure aquesta ciutat multiplicada i urbanal sigui la que la geògrafa Josepa Bru plantejava el 1997 quan al seu llibre *Medio ambiente, poder y espectáculo. Gestión ambiental y vida cotidiana* (1997) explicava les característiques del que n'anomenava com *discurs televisiu*. Bru assenyala tres característiques del discurs que caracteritzaria l'entorn televisiu: la multiplicitat, la permanent continuïtat i la condició espectacular. És a dir, pel que respecta a les dues primeres característiques, la possibilitat multiple que deriva de la proliferació de canals i el fet que es tracti d'un discurs ininterromput i continu:

"... Atrás quedaron los tiempos del fin de emisión, ritualizado en nuestro país por un himno y una oración. El discurso televisivo..... aspira a ser como el tiempo mismo que a la vez que transcurre está siempre presente."

Conseqüentment, i malgrat la multiplicitat de canals, la pràctica identitat de les programacions fa que, en realitat:

"... la gran diversidad de trayectorias a priori dibujadas por los/las telespectadores/as son casi del todo idénticas al discurso de orden inferior de cada una de las cadenas."

De manera que, finalment, s'arriba:

"...a la continua repetición referenciadora, a la renuncia a la menor complejidad y la casi total identidad entre programas de un mismo género, de modo que sean prácticamente intercambiables y no requieran de renovados procesos de aprendizaje..."

Pel que fa a la tercera característica, el discurs televisiu es configura, efectivament, com el domini de "l'espectacle continu i omnipresent", de forma que el seu caràcter continu:

"no deja fisuras de tiempo en las que restablecer el orden ontológico entre realidad y ficción, hecho que fundamenta su potencial disolutorio de la distinción entre realidad y ficción"

La natura i característiques del discurs televisiu així definit reflecteix moltes de les característiques de la ciutat *urbanal*: una multiplicitat formal que esdevé unitat i homogeneïtat pel que fa als territoris urbans que, repetits, replicats, seriat i clonats, fan que la gran varietat d'itineraris que els *territorians* puguin fer a priori siguin, en realitat, quasi idèntics.

Un escenari caracteritzat, igual que el discurs televisiu, per la renúncia a la complexitat i el lliurament a la simplicitat més fàcil; per la pràctica identitat, no entre tots els territoris però sí entre aquells que corresponen a un mateix *gènere*: centres històrics, *waterfronts*, llocs d'oci, barris residencials de cases adossades, cases aïllades amb la seqüència temàtica d'espais domèstics que les caracteritzen - de la piscina al garatge, de la barbacoa al jardí -, una seqüència d'espais per al somriure.

Espais, tots ells, modelats pels quatre requeriments que acompanyen al fet urbanal, de les condicions de seguretat al consum de l'espai a *temps parcial*; una cadena de territoris atrapats pel seu *gènere*, confinats en el reduït espai definit per les coordenades de la *urbanalització*.

La ciutat pot i ha de ser molt més que una superfície neta, rasa i polida. Pot i ha de ser molt més que una làmina transparent davant la qual es vegi reflectit el propi somriure i el dels que saben o poden somriure. La ciutat pot i hauria de ser el lloc on poder recuperar la varietat de gests perduts en el camí cap a la *urbanalització*.

⁹³ El Baix es, així mateix, la comarca metropolitana amb menor mobilitat interna, amb un 27% de desplaçaments dels seus habitants cap a d'altres zones. Així, per exemple, setmanalment s'enregistren 2,5 milions de desplaçaments cap al Barcelonès.